

Obrazy rodiny v Německu a Francii¹

Ačkoliv jsou si Německo a Francie z hlediska společenských a politických ukazatelů podobné, rodinněpolitická diskuse v obou zemích vykazuje zřejmé rozdíly: ve Francii se podařilo vytvořit velmi pestrou škálu služeb péče o děti (diferencovanou podle věku dětí, počtu, charakteru péče) a dosáhnout vysoké zaměstnanosti žen včetně matek pečujících o malé děti. V souvislosti s tím je třeba poukázat na vysokou míru porodnosti ve Francii, která dosahuje stabilně hodnoty kolem 2,0 a řadí tím zemi k jedné z nejúspěšnějších v Evropě.

Německo naopak už několik desetiletí trápí nízká porodnost, a v centru společenské diskuse tedy stojí opatření rodinné politiky a také otázka, jaký vliv má jejich uplatnění na porodnost, ale také jak souvisí společenské klima s ochotou rodin mít více dětí a s kvalitou života rodin s dětmi.

Zajímavé je, že Francie zažila významný propad porodnosti už během první světové války, kdy se porodnost propadla k hodnotě 1,4. Nynější výjimečně vysoká porodnost je nesporným úspěchem francouzské rodinné politiky, je však třeba položit si otázku, zda rodinněpolitická opatření mají v první řadě sledovat natalitu a další demografické údaje, nebo jestli je celá věc složitější: nejedná se tu spíše o kulturní a společenské klima, které přisuzuje rodině a dětem vysokou hodnotu? Politická opatření potom pochopitelně mohou na atmosféru ve společnosti reagovat, je však otázka, zda mohou primárně změnit rozhodnutí párů založit rodinu a mít dítě/děti ve statisticky významné míře. K tomu web francouzské ambasády v Praze: „Přibližně 60 % mladých Francouzů si přeje založit rodinu a mít děti, čímž se podle studie vypracované v roce 2011 Fondation pour l'innovation politique (Nadace pro politické inovace) dostávají na první místo v Evropě.“²

Rámcové podmínky

Evropské země v posledních letech masivně podporují rozvoj služeb péče o děti a garantují srovnatelně dlouhou mateřskou/rodičovskou dovolenou se zárukou návratu na pracovní místo. Přesto, podle Spolkového ministerstva pro rodinu, seniory, ženy a mládež, má každý rodič malého dítěte či velké rodiny mít možnost *nebýt zaměstnaný*, tzn. věnovat se celodenně péči o rodinu. Statisticky je zřejmé, že vysoká míra zaměstnanosti žen není překážkou vysoké porodnosti, jak se také ukáže z konkrétních čísel vyplývajících z výzkumu.

Pokud jsou rodiče zaměstnaní, potřebují využít veřejné služby péče o děti, což ovšem přináší rodině vysokou finanční zátěž. Francie však garantuje bezplatné místo ve veřejné mateřské škole každému dítěti staršímu dvou let. Při porovnání státní podpory ve formě nejrůznějších dávek či daňových úlev

¹ URL: [http://www.bmfsfj.de/RedaktionBMFSFJ/Broschuerenstelle/Pdf-Anlagen/Monitor-Familienforschung-Ausgabe-34_property=pdf,bereich=bmfsfj,sprache=de,rwb=true.pdf] Cit.: 28. 4. 2015

² cit. webové stránky francouzské ambasády v ČR, dostupné z URL: [<http://www.france.cz/2-01-Prumerna-porodnost-ve-Francii>]

pro rodiče se ukáže, že průměrnou vyšší podporu dostávají německé rodiny. Ve Francii tato podpora zřetelně roste s narozením každého dalšího dítěte.

V ohnisku zájmu německo-francouzského šetření, jehož výsledky přinášíme, je obraz rodiny ve společnosti, proměny veřejného mínění a společenského klimatu ve vztahu k rodinám. Výsledky šetření nabízejí možné odpovědi na otázky, co je pro rodiny subjektivně důležité a jaká očekávání od státní politiky rodiny mají.

Počet dětí: přání a realita

Pokud srovnáme porodnost obou evropských zemí, Francie je na tom s hodnotou 2,0 podstatně lépe než Německo s porodností 1,4. Němky bývají častěji bezdětné, Francouzky mívají častěji tři a více dětí, ale při hlubší analýze statistik porodnosti přijdeme ještě na další zajímavé rozdíly: průměrná porodnost Francouzek do 30 let je 0,9 – v Německu mají mladé ženy do 30 let průměrně jen 0,5 dítěte na ženu, a tento rozdíl se ještě zvyšuje ve věkové skupině matek v 35 letech – Francouzky už mají v tomto věku průměrně 1,6 dítěte, německá míra porodnosti v této věkové skupině je 1,0. Nejenže francouzské matky začínají rodit dříve, statistiky také ukazují, že i ve věkové skupině 35–45 let je francouzská míra porodnosti vyšší. Na svět tedy mají šanci přijít i další sourozenci, kteří v německých rodinách chybí.

Rozdíly v míře porodnosti obou zemí lze objasnit různými důvody: z výzkumů například vyplývá, že německé ženy po 35. roce věku se cítí být na (další) mateřství příliš staré (cítí to tak 40 % matek), zatímco ve Francii odmítá z tohoto důvodu mateřství pouze 27 % žen. Francouzské bezdětné páry se déle drží svých rodičovských přání a dovedou si představit narození dítěte i daleko po třicítce častěji než páry německé. Časové okno pro narození dítěte je proto v Německu kratší než ve Francii a ve všech věkových kategoriích matek se rodí méně dětí.

Bezdětnost je ve Francii poměrně řídká (11 %) ve srovnání s téměř dvojnásobnou hodnotou v Německu, která se ovšem v podstatné míře týká spolkových zemí na západě – spolkové země bývalého východního Německa mají míru bezdětnosti srovnatelnou s Francií. Naproti tomu vícečetné rodiny (mající tři a více dětí) jsou v zemích bývalého východního bloku ještě řidčeji zastoupené než v západních spolkových zemích (3, resp. 4 % ve srovnání s francouzským dvojnásobkem).

Zajímavé je také srovnání porodnosti u žen podle dosaženého vzdělání: Francouzky s univerzitním vzděláním mají průměrně 1,9 dětí, Němky pouze 1,3 dítěte. Francouzské akademičky bývají bezdětné nepatrně častěji než ženy se středním vzděláním, ale zároveň mají častěji tři a více dětí. V zásadě se míra porodnosti francouzských žen s univerzitním vzděláním drží blízko celkového průměru. V Německu je situace jiná: tady mají ženy častěji jedno dítě místo dvou a vysokoškolsky vzdělané ženy zůstávají bezdětné častěji než ve Francii. Tři nebo více dětí má v Německu pouze 12 % žen, výše vzdělání hraje statisticky zanedbatelnou roli.

Společenské klima

V letech 2007–2013 se uskutečnil výzkum, jehož úkolem bylo zmapovat společenské klima v souvislosti s ochotou párů mít děti. Rozdíly ve vyjádření respondentů jsou velmi významné: 82 %

francouzských odpovědí souhlasilo s označením své země jako „přátelské k dětem“³, v Německu to bylo pouze 33 % dotázaných. Zdá se, že právě otázka společenského klimatu, určitého pocitu well-being je jedním z klíčových faktorů, které hrají roli při zakládání rodiny a plánování potomků. Bez ohledu na výši materiální podpory rodinám je pro mladé páry podstatné, zda přijaly rodičovství jako součást své životní strategie a představy naplněného života. Zdá se, že francouzským párům se to daří významně lépe.

Zajímavé srovnání přinášejí i otázky spojené s předpoklady, za nichž jsou páry připraveny mít děti: polovina německých párů mluví o dostatečném příjmu, zatímco pro francouzské respondenty je nejdůležitější role státu při zajištění dostatečných možností péče o děti. Souvisí to nejen s lepšími možnostmi návratu zpět do profesního života, ale také s určitým přenesením výchovné zátěže a péče na nerodičovské subjekty, které otevírá možnost věnovat se dalšímu dítěti. Není to jedna z možných odpovědí na vyšší francouzskou porodnost?

Slučitelnost rodiny a zaměstnání

Více než tři čtvrtiny dotázaných Francouzů a Francouzek jsou spokojeny s tím, jak se jim daří sladovat rodinu a zaměstnání. Na německé straně je to necelá polovina respondentů. To především kritizují malé ohledy, které zaměstnavatelé berou na časové vyčerpání rodičů. Pouze třetina má za to, že zaměstnavatelé dělají dost pro to, aby pečujícím rodičům jejich dvojí zátěž ulehčili.

Čísla ukázala velmi zajímavou skutečnost, že francouzské maminky dětí školního věku jsou zaměstnané zhruba stejně často jako jejich bezdětné vrstevnice (věková skupina 25–49 let), zatímco v Německu se situace výrazně liší. Studie ovšem nikde nemluví o tom, co je pro účely výzkumu považováno za „zaměstnání“, a tím narážíme na zásadní metodologickou nejasnost: pokud považujeme za zaměstnání i zlomkový úvazek, pak celkový obraz trhu práce vypadá zcela jinak, než když kategorii „zaměstnání“ definujeme nějakou minimální pracovní dobou nebo minimálním úvazkem. Míra zaměstnanosti žen v obou zemích pochopitelně roste s věkem nejmladšího dítěte, klesá pak v důsledku zvyšujícího se počtu dětí. Zajímavé je, že zatímco Francouzky jsou méně často zaměstnané až při třech a více dětech, v Německu sledujeme pokles zaměstnanosti žen už při prvním, resp. druhém dítěti. S velkým překvapením konstatujeme, že příčinou tohoto jevu, alespoň tou hlavní, nemohou být kratší úvazky. Ve Francii je totiž využívá pouze asi 35 % matek s dětmi školního věku, zatímco v Německu je to 72 %, zároveň s tím však studie poukazuje na častější střídání zaměstnání, nižší příjmy a marginalizaci této skupiny na trhu práce. Při pohledu na odpracovanou dobu zjistíme, že zatímco německé matky dětí mladších tří let odpracují týdně 24 hodin, u Francouzek je toto číslo o sedm hodin vyšší. U zaměstnaných mužů-otců se tato čísla liší méně: němečtí otcové pracují 42 hodin týdně, francouzští 40 hodin týdně (ve Francii je normální týdenní pracovní doba 35 hodin). Velký rozdíl odpracované doby mezi německými matkami a otci také ukazuje na to, kdo nese převážnou část péče a práce v domácnosti. Jak si autoři studie povzdechli – to není dobrý základ. Vysokou míru spokojenosti francouzských respondentů lze tak možná přisuzovat právě rovnoměrnějšímu rozdělení pracovní zátěže mezi oba rodiče a v důsledku toho i většímu množství času, který mohou oba rodiče trávit společně s rodinou, a také lépe rozvinuté infrastruktuře, zejména službám péče o děti.

³ autoři výzkumu tím míní celkové klima ve společnosti

45 % francouzských rodičovských párů preferuje model, kdy oba pracují na plný úvazek, ale v západních spolkových zemích Německa je to jen 14 % párů. Ideální německá matka je podle výzkumu zaměstnaná, nezávislá a odpoledne doma.

Důvod tohoto rozdílu spočívá pravděpodobně v odlišné definici plného úvazku. Jak již bylo zmíněno, od roku 2008 je ve Francii uzákoněn 35hodinový pracovní týden. Se snižujícím se počtem odpracovaných hodin se také zvyšuje spokojenost otců s podmínkami sladění rodiny a zaměstnání – prodlužuje se doba, kterou mohou otcové trávit v rodinách, a snižuje se riziko, že svoje děti uvidí až večer v postýlkách. Francouzští otcové jsou tedy do péče o děti zapojeni významněji, přesto by v obou zemích partnerky uvítaly ještě spravedlivější přerozdělení domácích prací.

Péče o děti a celodenní školy

Zatímco na německé straně se profesní uplatnění a intenzivní péče o děti často vylučují a rodiny se tak na čas musí spoléhat na jeden příjem, francouzští rodiče využívají bohatou nabídku služeb, ženy jsou častěji zaměstnané, mají více dětí a v nižším procentu případů zůstávají bezdětné.

Německá nabídka služeb péče o děti vykazuje výrazné regionální rozdíly: ve státech bývalého východního bloku navštěvuje více než 50 % dětí do tří let některé ze zařízení denní péče, v „západních“ zemích se výsledek pohybuje mezi 10–20 %. S tímto rozdílem jistě bezprostředně souvisí také otázka, kdy je pro dítě vhodný čas přejít z výhradní rodičovské péče do nějakého typu instituce, případně individuální nerodičovské péče: 59 % respondentů z původně „západoněmeckých“ spolkových zemí vidí tuto hranici až ve věku tří let. Stejně stanovisko zastává 27 % francouzských respondentů, ale jen 17 % dotázaných z „východních“ spolkových zemí.

Je ale třeba vzít v úvahu, že zásadní vliv na tento názor má bezesporu vlastní zkušenost: většina francouzských a „východoněmeckých“ rodičů, kteří využívají některou z forem denní péče o malé děti (mladší tři let), potvrzuje velmi dobrou zkušenost s kvalitou této péče.

Významnou skutečností v organizaci péče o děti ve Francii je celodenní charakter základního vzdělávání (včetně zájmových aktivit, které organizuje škola). Německé děti tráví ve škole méně času, zájmové aktivity leží obvykle na bedrech rodičů, pouze 12 % německých dětí navštěvuje některou z forem celodenní školy. Rodiny, které využívají celodenní školy, vyjadřují velkou spokojenost s šíří nabídky a aktivit tohoto typu škol: školní obědy, čas pro navazování kamarádských vztahů během dne v chráněném prostředí školy, hotové domácí úkoly. Vzhledem k tomu, že francouzský systém vzdělávání je celostátně nastaven jako celodenní, nabízí se další z argumentů, proč francouzští rodiče vnímají svoje prostředí jako více prorodinné, než je tomu v Německu.

Požadavky na rodinnou politiku

V souvislosti s vyšší porodností na francouzské straně nás nepřekvapí, že ve Francii žije více lidí ve společné domácnosti s dětmi než v Německu. 69 % francouzských žen a 50 % francouzských mužů ve věku 25–49 let sdílí společnou domácnost alespoň s jedním dítětem. Německá čísla jsou výrazně nižší (54 % žen, resp. 35 % mužů) a mohou nabídnout jednu z hypotéz o charakteru společnosti a jejím prorodinném nastavení. Pokud s dětmi žije pouze menšina dospělé populace, problémy tohoto soužití a životních podmínek mají menší šanci dostat se do popředí společenské pozornosti.

Specifickou cílovou skupinou rodinněpolitických opatření jsou tzv. vícedětné rodiny, tzn. rodiny, v nichž žijí tři a více dětí. Tyto rodiny představují pro společnost velký potenciál, v Německu jsou však nahlíženy podstatně méně pozitivně než ve Francii. Více dětí je nicméně vnímáno jako zdroj osobního štěstí. Zároveň jsou tyto rodiny více ohroženy chudobou, stejně jako další specifická skupina, kterou představují samoživitelé a samoživitelky. Podpora těchto specifických rodinných uspořádání je významnou podmínkou základní stability rodinněpolitického systému. Srovnání finanční podpory samoživitelů vychází výrazně lépe pro francouzské rodiče: 31 % uvádí, že se musí výrazně finančně omezovat. Na německé straně je to 59 % rodičů.

Francouzská rodinná politika je s ohledem na porodnost zřetelně úspěšnější, hlavně ale výsledky výzkumu ukazují, že je úspěšnější v ovlivňování veřejného mínění ve prospěch rodin a soužití s dětmi. Francouzští rodiče mají nejen lepší šance najít zaměstnání podle svojí svobodné volby (a průměrně s vyšším počtem odpracovaných hodin), uvádějí také snazší slučitelnost rodiny a zaměstnání a lepší podmínky pro dosažení vlastní volby v počtu a věkovém rozložení dětí. Riziko chudoby rodin s dětmi je v obou zemích srovnatelné.

Sociální stabilita mladých německých rodičů se v posledních letech upevnila, snížení příjmu domácnosti v souvislosti s narozením dítěte vnímají méně tíživě, také v souvislosti se zavedením rodičovského příspěvku. Francouzští rodiče vnímají snížení příjmu trochu silněji, přesto pouze 10 % zůstává bezdětných. Poněkud odlišná situace je v západních spolkových zemích, kde zůstává bezdětný dvojnásobek mladých lidí. Rozdíly se překvapivě zvyšují současně s rostoucím vzděláním: francouzské akademičky mají častěji tři a více dětí než ženy se středním vzděláním. Nelze opominout souvislost s tím, že francouzský systém je nastaven tak, že s rostoucím počtem dětí se úměrně zvyšuje míra podpory.

V porovnání s výzkumem z roku 2007 vyjadřují mladí dospělí v Německu větší ochotu k založení velké rodiny, zároveň jedním dechem dodávají, že realita bude záviset zejména na šíři a kvalitě nabízené péče o děti. Rodiče potřebují pro udržení životní úrovně dva příjmy, což předpokládá široké uplatnění opatření na podporu slučitelnosti, zároveň ale chtějí mít dostatek času pro rodinu.

A co na to děti? Každé páté německé dítě lituje, že jeho tatínek je kvůli práci velmi často pryč. Pětina dětí vyrůstá jen s jedním rodičem a v těchto rodinách je společný čas ještě vzácnější, tyto rodiny jsou mnohem více závislé na službách péče o děti.

Francouzští rodiče jsou podle výzkumu navzdory nižší finanční podpoře zřetelně spokojenější s prarodinnou orientací společnosti. Pokud skutečně platí, že tato spokojenost souvisí s možností realizovat svoje profesní přání a zároveň využívat kvalitní zařízení péče o děti, profitují z tohoto stavu samozřejmě také děti těchto spokojených rodičů.

Závěrem

Uvedený srovnávací výzkum jednoznačně ukazuje, že rodinněpolitická opatření musí být provázaná a komplexní, že nestačí zaměřit se jen na jeden segment opatření (finanční opatření, zaměstnanost, dostupnost služeb pro rodiny). Teprve komplexní systém opatření vytváří prostor, v němž mohou rodiny realizovat svá přání na základě svobodné volby. Důležitým aspektem se ukazuje být celkové nastavení společnosti, obtížně kvantifikovatelná, ale o to důležitější prarodinná atmosféra, tedy stav,

kdy život s dětmi je považován za úspěšný a naplněný, děti jsou na veřejnosti vítány a akceptovány a situace rodin s dětmi je vnímána jako důležité téma veřejné diskuse.